

PIOTR PASCHALIS

Możliwości korzystania ze środków pomocowych Unii Europejskiej w badaniach i edukacji*

The possibilities in obtaining grants from the European Union for research and education

ABSTRACT

Research is the genesis of the education and creates the whole knowledge and underlines all informed decision making processes. It is essentially a linkage process by which nationally founded research and education is afforded a European dimension through co-operation across European countries. The mechanisms for financing education and research within European Union are mainly concentrating on Socrates, Leonardo da Vinci and the 6 Framework Programme.

KEY WORDS

education and research, external and internal funds

Wstęp

Wymieniane często łącznie; badania i edukacja, są w rzeczywistości pojęciami rozłącznymi, a na poziomie finansowania, oceny i możliwości działań, traktowane przez kraje Wspólnoty Europejskiej – jako zupełnie odrębne rozdziały.

Różnice w tym zakresie między Polską a krajami Wspólnoty Europejskiej także istnieją. W Polsce traktujemy badania i edukację jako elementy wzajemnie przenikające się, postrzegane jako dwa równoważne strumienie działalności nauczyciela akademickiego i często – obie te działalności łącznie – prowadzą do ogólnej jego oceny. W krajach Wspólnoty Europejskiej – nauczyciel akademicki przede wszystkim odpowiada za budowę i realizację programu edukacyjnego i osiągnięcie możliwie najwyższego poziomu nauczania.

Rozdzielenie obu tych działalności w krajach Wspólnoty Europejskiej jest szczególnie utrwalane przez różne systemy finansowania badań i edukacji. Wszyscy znawcy zagadnienia są zgodni co do tego, że jedynie odpowiedni system edukacji oraz jej poziom – począwszy od przedszkola, a skończywszy na studiach uniwersyteckich i później ciągłym dokształcaniu podyplomowym, jest w stanie zapewnić odpowiedni poziom kierowniczych kadr i osób przygotowujących do prowadzenia badań naukowych na odpowiednio wysokim, a z założenia – na najwyższym poziomie.

Badania naukowe

Wszyscy jesteśmy poszukiwaczami, ponieważ chcemy znać odpowiedź na pytanie: dlaczego?

PIOTR PASCHALIS

Wydział Leśny SGGW
ul. Rakowiecka 26/30
02-528 Warszawa
paschalis@delta.sggw.waw.pl

[Boorstin 2001]. W końcu XX wieku większość odkryć została dokonana zbiorowym wysiłkiem zespołów badawczych, a nakłady finansowe na

*) Artykuł przygotowany na konferencję organizowaną przez PTL „Potrzeby przeobrażeń studiów leśnych w Polsce”, która odbyła się w lutym 2003 roku w Siemianowicach.

badania na początku XXI wieku sięgają już sum astronomicznych i są przyznawane coraz częściej na podstawie decyzji politycznych. Oznacza to wkroczenie w nowy etap finansowania badań naukowych, stosowany od dawna w krajach najdalej zaawansowanych technologicznie i naukowo, a polegający na wyraźnym formułowaniu przez Państwo kierunków strategicznych dalszego rozwoju i ścisłą hierarchizację celów badawczych. Tak realizowany model finansowania badań doprowadził do zdecydowanej przewagi technicznej, technologicznej i naukowej tej grupy państw, które konsekwentnie wiążą możliwość wzrostu gospodarczego przez wzrost nakładów na edukację i badania. Osiągnięto także zamierzony, dodatkowy cel, jakim było wymuszenie na środowisku naukowym często doraźnie budowanych, luźno zintegrowanych, ale interdyscyplinarnych zespołów badawczych o dużej efektywności działań.

Dlaczego badania naukowe są tak ważne? Dlaczego są tak szczególnie ważne teraz i szczególnie dla nas, żyjących w Europie? W czasach wszechogarniającej globalizacji, w których toczy się w istocie bezwzględna walka o dominację naukową i techniczną państw, grup państw, a nawet regionów świata badania naukowe stawiają nowe, do tej pory nieznane wyzwania.

Europa, czyli także Polska, jeśli chce mieć szansę w wyścigu badań i edukacji, w którym bez wątpienia przewagę osiągnęły Stany Zjednoczone Ameryki Północnej oraz grupa krajów azjatyckich, musi zreformować obecne systemy edukacji, co jest warunkiem sine qua non prowadzenia badań naukowych na najwyższym poziomie. Uważa się, że sukces ekonomiczny jak i naukowy państwa może być osiągnięty jedynie wtedy, jeżeli przemysł i gospodarka zarówno własności prywatnej jak i państwowej finansuje intensywnie programy badawcze. Programy, które są formułowane zarówno przez uczonych, praktyków jak i polityków, a do realizacji których, w otwartych konkursach mogą się zgłaszać różne zespoły badawcze. Jednocześnie sądzi się, że w krajach Wspólnoty Europejskiej – podobnie jak i w Polsce – wydaje się za dużo pieniędzy zarówno na podtrzymywanie gasnących przedsięwzięć jak i na finansowanie słabych zespołów badawczych. Piętnastka krajów Wspólnoty Europejskiej wydaje rocznie na badania i rozwój (research nad development – R&D) ponad 130 mld euro, co przekracza 1,8% PKB tych krajów, ale w tym około 60% funduszy pochodzi z prywatnego sektora. Warto odnotować twierdzenia większości analityków, że nawet 2% PKB przeznaczanego rocznie na R&D nie pozwoli Europie konkurować z Japonią, USA i Koreą Południową [Higher 2002].

Najważniejszym i największym pod względem możliwości finansowania, prestiżu i realnych możliwości osiągnięcia zamierzonych celów badawczych są Ramowe Programy Badawcze Unii Europejskiej (RP). Każdy z tych Programów miał nieco inną strukturę przeznaczanych środków na badania, inne formularze i procedury. Rezultaty poprzednich pięciu Programów zostały bardzo pozytywnie ocenione i Unia Europejska zdecydowała otworzyć kolejny, szósty Ramowy Program różniący się pod wieloma względami od poprzednich. Istotnymi różnicami są: koncentracja finansowania z góry ustalonych politycznymi decyzjami kierunków badań, integracja wysiłków badawczych wielu państw nad rozwiązywaniem zagadnieniem i wyraźna promocja projektów badawczych mających długotrwały efekt restrukturyzujący organizację badań. Dla całego obszaru badań Unia Europejska wygenerowała ponad 17,5 mld euro na finansowanie projektów w szóstym Ramowym Programie, co stanowi 3,4% budżetu Unii i o 17% więcej niż budżet piątego Ramowego Programu, który jeszcze trwa.

Istota rzeczy polega nie tylko na wartościach bezwzględnych wydawanych środków finansowych i weryfikowanych wyników badań. Mamy przecież w obszarze nauki niepewność badań i niepewność wiedzy, czy to co chcemy osiągnąć jest osiągalne? [Dolby 1998]. Dlatego część środków w szóstym RP – około 5,5 mld euro jest przeznaczona na finansowanie badań, które mogą być nie wymienione na liście priorytetowej. Widzę w tym szansę otrzymania funduszy na

badania z zakresu leśnictwa zintegrowanego z badaniami nad innymi formami użytkowania ziemi, między innymi z rolnictwem, gospodarką przestrzenną oraz oddziaływaniem rozwoju cywilizacyjnego na środowisko. Budowane przez ostatnie półtora roku konsorcja badawcze w całej Europie, które usiłują otrzymać finansowanie projektów badawczych stosowały różne strategie i różną taktykę na etapie formułowania wniosków. Wyodrębnionych zagadnień typowo leśnych w nich nie ma, ponieważ leśnictwo nie jest na liście priorytetów. Jest elementem wspomagającym argumentację o celowości podejmowania badań z zakresu zmian klimatycznych, jakości życia, bezpieczeństwa środowiskowego, zrównoważonego rozwoju, a także nanotechnologii (włókna naturalne) i biotechnologii. Prawdziwa rozgrywka o przyznanie funduszy na badania w szóstym Ramowym Programie dopiero się zaczyna i należy się spodziewać znacznych przegrupowań w składach zespołów badawczych aplikujących o granty. Do rozwoju badań leśnych udział w szóstym programie jest konieczny, chociaż należy sobie zdawać sprawę z stosunkowo małych szans na osiągnięcie sukcesu. Z całym jednak przekonaniem stwierdzić należy, że przyszłość finansowania projektów badawczych w Europie, w perspektywie co najmniej kilku lat, zależy od uczestnictwa w szóstym Ramowym Programie Badawczym.

Istnieją także możliwości otrzymania funduszy na badania z innych źródeł finansowych Unii Europejskiej, przeznaczanych na wsparcie programów indywidualnych lub składanych przez małe, 2-3 osobowe zespoły. Takimi możliwościami finansowymi dysponuje Zespół Centrum Badań przy Europejskiej Komisji (Joint Research Centre – European Commission) ogłaszając corocznie oferty finansowe. W ostatnich trzech latach oferty te były adresowane w głównej mierze do młodych uczonych zajmujących się w swoich badaniach zagadnieniami środowiskowymi, a wśród nich – kilka dotyczyło leśnictwa. Dla krajów europejskich w okresie przedakcesyjnym, w tym i dla polskich uczonych, pośrednią możliwością otrzymania funduszy na badania jest uczestnictwo w programie COST (European cooperation in the field of scientific and technical research) [COST...2002]. Znalezienie się w programie COST, co jest udziałem do tej chwili zespołów badawczych z Wydziału Leśnego SGGW, Instytutu Badawczego Leśnictwa, Instytutu Dendrologii PAN w Kórniku, Instytutu Geodezji i Kartografii oraz Wydziału Leśnego AR w Krakowie umożliwia otrzymanie z Komitetu Badań Naukowych specjalnego grantu, wspomagającego finansowanie prac badawczych. Szczegółowe informacje o programach badawczych COST z zakresu leśnictwa i technologii drewna są przesyłane przez niżej podpisanego do wszystkich ośrodków naukowych z wymienionych tutaj obszarów badań.

Edukacja

Edukacja na poziomie uniwersyteckim odgrywa kluczową rolę w rozwoju cywilizacyjnym człowieka, społecznościach i ich otoczeniu: kulturowym, moralnym i etycznym.

W krajach Wspólnoty Europejskiej, edukacja, a szczególnie edukacja na wyższych poziomach nie jest ujęta w ramy wspólnej polityki, co oznacza, że wszelkie kompetencje są przeniesione na państwo. Jednakże, art. 149 Traktatu Amsterdamskiego stwierdza, że Wspólnota Europejska powinna rozwijać edukację (i jej jakość), aby wzmacniać współpracę pomiędzy krajami Wspólnoty. Odbywać się to może przez promocję kontaktów międzyludzkich, opracowywanie wspólnych programów studiów, budowę sieci studiów, wymianę informacji i naukę języków Unii Europejskiej. Traktat zawiera również zalecenia promujące permanentną edukację dla wszystkich obywateli Unii. W ten sposób Wspólnota realizuje ogromny program edukacyjny (podkreślany i omawiany na wszystkich szczytach politycznych Unii) prowadzący do osiągnięcia wykształconego społeczeństwa Europy.

Ten wstęp uważam o tyle za konieczny, że zbyt mało osób podejmujących decyzje w Polsce o roli, miejscu i systemie kształcenia uniwersyteckiego ma wizję rozwoju najważniejszej dla życia Narodu działalności Państwa. Permanentna mizéria finansowania studiów wyższych w Polsce powinna zmusić polityków do szukania rozwiązań, które stosowane w innych krajach, doprowadziły do osiągania lepszych rezultatów. Zaobserwowane w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku [Paschalis 1992] przyczyny rodzącego się kryzysu w kształceniu uniwersyteckim na studiach leśnych doprowadziły w jakiejś części, do kompletnego załamania rynku pracy, zrodziło to frustrację i poczucie straconego czasu przez absolwentów.

Realizowana w Polsce od około siedmiu lat koncepcja powszechnego przyjmowania na wyższe uczelnie osób wykazujących jedynie chęci studiowania, bez zapewnienia im właściwych warunków studiowania (zarówno w zakresie bazy dydaktycznej, socjalnej, kulturalnej, finansowej i merytorycznej) oraz właściwej selekcji kandydatów na studia, doprowadziła wprawdzie na wielu kierunkach studiów i w wielu Uczelniach do potrojenia liczby absolwentów z dyplomami ukończenia uniwersyteckich studiów, ale o niezadowalającym poziomie wykształcenia. Ten liczbowo imponujący potencjał młodych ludzi posiadających dyplomy polskich wyższych uczelni może być nieprzekładalny na liczbę zdobytych miejsc pracy w powiększonej Europie.

W 1999 roku ministrowie z 29 krajów – (obecnie z 32 państw), podpisali tzw. deklarację bolońską, która zakładała – w horyzoncie 10 lat, uzyskanie w Europie wspólnych warunków studiowania. Odnosić się to będzie między innymi do: wymiany studenckiej, jawności i uznawalności dyplomów innych uczelni, jakości „europejskiej” w kształceniu na poziomie wyższym oraz uatrakcyjnienie studiów w Europie dla studentów z innych kontynentów. W sposób stonkowo szczegółowy, deklaracja bolońska opisuje rozwiązania wielostopniowości studiów, zakresów nauczania, a także odnosi się do kierunków edukacji, które powinny być rozwijane, lub też tworzone [Postgraduate...2002].

Wyjaśnić należy, że „Deklaracja Bolońska” nie jest dokumentem zobowiązującym sygnatariuszy do literalnego wypełnienia wszystkich zadeklarowanych intencji, z powodów bardzo prostych. Wielkie i małe, ale szacowne, cieszące się renomą uniwersytety i wydziały, będą zawsze proponowały swoje rozwiązania i w rzeczywistości one stanowią odniesienia w świecie edukacji uniwersyteckiej. Dyskutowany w naszym środowisku leśnym problem „stopniowości” studiów dziennych należy widzieć w tych właśnie kategoriach.

Możliwości znalezienia szansy studiowania lub korzystania z innych form edukacji uniwersyteckiej jest obecnie dużo. Powstały nowe, jeszcze niezbyt znane w Polsce programy wymiany studentów, możliwości otrzymania stypendiów, zwrotu kosztów podróży, uczestnictwa w ćwiczeniach i seminariach itd.

Ograniczymy się zatem do wymienienia jedynie kilku programów, przy czym zastrzec należy, że pomoc materialna oferowana studentom z Polski na studia za granicą może być kilka razy mniejsza, niż dla studentów z zagranicy studiujących w Polsce. Ilustruje to przykład z programu SOCRATES, w którym student z Belgii i studentka z Finlandii otrzymują około 1000 euro miesięcznie na studia w Polsce, a studentka z Polski – około 240 euro miesięcznie na studia w Hiszpanii.

Podstawowym programem europejskim, umożliwiającym studentom korzystanie z korzyści oferowanych przez Unię Europejską, jest program SOCRATES, który dla studiów wyższych jest programem SOCRATES/ERASMUS. Uczestnictwo w tym programie – nie wymaga zbyt dużo biurokracji i posiada opanowane procedury przez uczelnie w Polsce – umożliwi wymiany zagraniczne studentów i nauczycieli akademickich, studiowanie semestralne za granicą na wybranym wydziale i uczelni, uczestnictwo w intensywnych kursach oraz w organizowanych

seminariach, cyklach wykładów i konsultacjach. Kolejnym programem paneuropejskim jest TEMPUS, międzyuniwersytecka współpraca – głównie skierowana do krajów bałkańskich oraz Środkowej i Wschodniej Europy. Bardzo intensywnie rozwijany program, około 8-6 lat temu, umożliwił wielu studentom (w tym szczególnie z Wydziału Leśnego SGGW) odbycie części studiów w najlepszych uczelniach Europy.

Równie znanym programem pomocy edukacyjnej jest LEONARDO DA VINCI, przeznaczony dla studiów zaocznych, obecnie stwarzający dużą szansę otrzymania odpowiedniego stypendium dla studentów. Pozostałe, liczne programy lub akcje, są przeważnie kierowane do określonego kierunku studiów, np. program JEAN MONNET ACTION – przeznaczony dla studentów studiujących zagadnienia integracyjne. Pewne możliwości otrzymania finansowej pomocy na edukację są również w 5 i 6 Ramowym Programie Unii Europejskiej. Dostęp do tych środków jest uwarunkowany wygraniem konkursu na projekt edukacyjny mający odniesienia paneuropejskie. Moim zdaniem Centra Edukacyjne istniejące w Polsce, a noszące nazwy: Centrum Edukacji Przyrodniczej, Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej itp. mają spore szanse o ubieganie się o taki rodzaj finansowania. Oczywiście mieszczą się w tym również Centra Doskonałości, które (w przypadku Polski) mają stosunkowo łatwą drogę do uzyskania środków z funduszy Unii Europejskiej.

Blisko 95% pieniężnej wartości funduszy na edukację pochodzi ze źródeł poszczególnych państw, a jedynie około 5% – z wspólnych funduszy unijnych oraz krajów stowarzyszonych tworząc fundusz Ramowego Programu.

Zbiór wszystkich aktualnych wiadomości o możliwościach edukacyjnych w Europie jest prowadzony w Komisji Europejskiej, Departamencie Edukacji i Kultury, przez Eurostat oraz w programie EURIDICE, gdzie można uzyskać informacje zarówno o warunkach studiowania, aktualnie oferowanych miejscach dla studentów studiów zaocznych, stacjonarnych i studiów doktoranckich.

Podsumowanie

BADANIA NAUKOWE. Sądzę, że dyskusja nad przyszłością badań powinna umożliwić podjęcie decyzji kluczowych dla przyszłości uniwersytetów i wydziałów, które nie prowadzą w przeważającej mierze badań podstawowych, lub też badań implementacyjnych, wymagających stosowania najnowocześniejszych metod i narzędzi z najdroższych i stale unowocześnianych laboratoriów. Dotyczy to szczególnie uniwersytetów rolniczych, a w tym wydziałów leśnych. Mamy do czynienia z traktowaniem badań leśnych, w porównaniu z innymi badaniami naukowymi, jako nauk peryferyjnych, wspomagających inne kierunki badawcze, ale nie jako główne, priorytetowe kierunki badań. Zasady finansowania badań naukowych odnoszące się do zakresu leśnictwa z funduszy Unii Europejskiej przeznaczone na projekty wchodzące do szóstego Ramowego Programu przedstawione tutaj takie odniesienia dokumentują.

Wszystkie istniejące szanse otrzymania funduszy na badania naukowe z środków Unii Europejskiej powinny być wykorzystane. Realność zdobycia tych środków zależy w dużym stopniu od koncentracji i koordynacji wysiłków zespołów badawczych z Polski.

EDUKACJA. Możliwości otrzymania stypendiów, grantów i innych form pomocy finansowej dla studentów i pracowników dydaktycznych chcących studiować za granicą jest bardzo dużo i z tendencją wyraźnego wzrostu. Warunki stawiane studentom zmierzają do selekcjonowania kandydatów mających potencjalne zdolności naukowe lub organizacyjne, a oferowane możliwości finansowania tych zamierzeń będą realizowane głównie przez renomowane uczelnie i wydziały w Polsce.

Profesjonalizm w realizacji współpracy międzynarodowej, ze szczególnym podkreśleniem wagi problemu na poziomie europejskim w zakresie badań i edukacji nakładają – moim zdaniem – obowiązek utworzenia na wydziałach leśnych specjalnych stanowisk pracy i zatrudnienie odpowiednich osób realizujących cele współpracy międzynarodowej w zakresie badań i edukacji.

Literatura

- Boorstin D.J. 2001. Poszukiwacze. Dzieje ludzkich poszukiwań sensu świata. Książka i Wiedza.
- COST – Forests and forestry products. – 1999, 2000, 2001, 2002. Activity Report. European Commission. Div. Science, Research and Development.
- Dolby R.G.A. 1998. Niepewność wiedzy. Wydawnictwo Amber.
- Higher Education in Europe 2002. In: Europ. Science Foundation. Brussels
- Markl H. 1997. Basic Research for the Future of Europe. European Science Foundation. General Assembly. Strassbourg.
- Paschalis P. 1992. Zaoczne Studia Leśne – stan, problemy, propozycje zmian. Problemy reformowania studiów leśnych. Warszawa. Fun. Rozwój SGGW, 96-100.
- Paschalis P. 2001. Contribution of Polish Science to European Forest Science. Folia Forestalia Polonica 43: 143-151.
- Postgraduate education in Europe. 2002. Communications nr 43. In: Policy – Postgraduate Education in Europe.

SUMMARY

The possibilities in obtaining grants from the European Union for research and education

Economic growth increasingly depends on research and education and scientists can solve many of the present and foreseeable challenges. There are many instruments for research and education funding in Europe. Among them, well known educational programme's like Socrates, Leonardo da Vinci and research programme, like EU's Framework Programme.

The Sixth Framework Programme for Research and Technological Development is a political and decisive step towards marshalling Europe's research and scientific networks and the European Union into the most dynamic and competitive knowledge-based economy in the world.

The objective of the study was to review some legal requirements and rules for applying for EU research and education support and a realistic chance to get it.